

Др Марко Павловић*

КАНЦЕЛ ПАРАГРАФ ВИДОВДАНСКОГ УСТАВА

*Канцел параграф је пропис о забрани злоупотребе предикаонице. Он се као §130а налазио у Кривичном законнику Немачке царевине од 1871. године. Канцел параграф је унет у Видовдански устав као став 7 члана 12. Између њега и немачког узора било је разлика на које се указивало у Одбору Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У Пленуму и Уставном одбору наведени су бројни случајеви злоупотребе предикаонице. У једном случају, свештеник је изашао из олтара „да прозбори с Господом“, а кад се вратио, рекао је верницима: „Господ вам препоручује да бирате овога!“ Посланици Уставотворне скупштине су изнели бројне разлоге за и против канцел параграфа. Међу разлозима против уношења у Устав овог института навођено је да је у проповедима немогуће заобићи политичка питања; да црква има својеврсну екстериторијалност и да свештеници подлежу суду своје организације; да би канцел параграф представљао основ за увођење полиције у цркву. Главни разлог за канцел параграф био је тај што су свештеници имали статус државних чиновника *sui generis*. Без канцел параграфа, појединац који би био нападнут са предикаонице остао би незаштићен и без права на одговор. Највећа историјска вредност канцел параграфа лежи не у искуству његове примене, него у његовом стварању – у свестраној расправи у којој су изнети бројни ставови за и против ове установе.*

Кључне речи: Слобода вероисповести. – Однос цркве и државе. – Злоупотреба духовне власти. – Канцел параграф. – Разлози за и против.

1. УЗОР

Немачка реч *Kanzel* означава предикаоницу (проповедаоницу) у римокатоличким црквама. Канцел параграф је пропис којим се забрањује злоупотреба предикаонице. Захваљујући Бизмарковом

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, mpavlovic@jura.kg.ac.rs

залагању, он је 10. децембра 1871. године, као §130а, унет у Кривични законик Немачког царства. Параграф 130а је гласио: „Свештеник или други верски службеник који у вршењу или поводом вршења свога звања јавно пред мноштвом људи или у цркви или на месту које је одређено за верске обреде пред више људи учини предметом своје проповеди или расправе државна питања и почне тумачити их на начин који угрожава јавни мир, казниће се тамницом или затвором до две године. Истој казни подвргнуће се и онај свештеник или други верски службеник који при вршењу или поводом вршења свога звања издаје или распростире саставе у којима је државна питања учинио предметом проповеди или расправе и тумачења на начин да се тиме угрожава јавни мир.“¹

Канцел параграф је био један од елемената *Kulturkampf*-а („културне борбе“) који је имао за циљ да се Немачко царство изгради као „протестантско царство“. Верске и културне вредности протестаната, који су чинили око две трећине становништва, требало је да буду уткане у идентитет немачке нације. Према пројекту Бизмарка и либерала, римокатолици би били асимиловани у немачку протестантску нацију. Канцел параграф је требало да послужи уклањању римокатолика из политичке сфере, првенствено из парламента и образовања, а уз то и њиховом превођењу у немачку протестантску нацију.² Означени као државни непријатељи и рушитељи реда и мира, римокатолици су пак пружили разне видове јаког отпора, од демонстрација, преко бојкота репресивних закона, до стварања потпорних фондова за жртве прогона. Мере *Kulturkampf*-а биле су неуспешне. Већ 1878, Бизмарк је променио курс и притисак власти почео је да попушта. До Бизмаркове оставке 1890, готово сви репресивни закони били су укинута или се престало са њиховом применом.³

На основу Бизмарковог канцел параграфа направљена је одредба ст. 7 чл. 12 Видовданског устава, која је према свом узору названа канцел параграф. Канцел параграф Видовданског устава гласио је: „Верски представници не смеју употребљавати своју духовну власт преко верских богомоља или преко написа верског карактера или иначе при вршењу своје званичне дужности, у партијске сврхе.“ И канцел параграф Видовданског устава и његов узор били су, у Уставном одбору, подвргнути оштрој критици од стране неколико римока-

¹ *Материјали для пересмотра нашего уголовного законодательства*, С-Петербург 1880, 149.

² У марту 1872, пруски парламент је успоставио државни уместо црквеног надзора над свим школама. Законима од маја 1873. регулисана је унутрашња организација цркве и успостављена је државна контрола над постављенима свештеника. Stathis Kalyvas, *The Rise of Christian Democracy in Europe*, London 1996, 213.

³ *The Cambridge History of Christianity: World Christianities c. 1815 – c. 1914*, vol. 8, Cambridge 2006, 293–295.

толичких посланика. Др Јанко Шимрак је говорио да „1871. године Бизмарк након делиријума једне радости, што је сломио Француску и ујединио Немачку, мислио је да може државу поставити као једно божанство, као један кумир, коме се мора све клањати. Будући да су католици вазда бранили унутра ову духовну слободу а и хришћани тако исто, зато се Бизмарк обара на најјачу организацију, на католичку цркву и издаје против ње једну обзнану...“. Др Анте Дулибић је тврдио да „Немци су хтели са канцел параграфом да помогну секти старокатолика. Око године 70. појавио се је такозвани старокатолички покрет у Немачкој. И онда је Бизмарк мислио, ако забрани на овај начин делатност католичког свештенства, да ће старокатолици тада добити маха и да ће он тако потпуно угући католичку веру и католичко свештенство.“ Дулибић је помињао и канцел параграф у Прусској, који је ова „увела да угуши народну свијест Пољака“. Увиђајући да католички свештеници у цркви „бране свој народ, да га упућују да истраје у својој народности, да се не да понемчити“, пруска влада је „хтјела да онемогући тај рад свештенства. Пруска је зато створила овај параграф, али ни он јој није помогао, јер се народ пољски вођен од свештенства борио за своју народност против Немаца и одржао се“.⁴

Шимрак је наводио да ће увођење канцел параграфа у Краљевини СХС бити употребљено против Хрвата под италијанском влашћу. По њему, „у Истри, која је окупирана од Италијана, и у оном делу који је дошао под италијанску власт“, црква је била и треба да буде „чувар наше националне јакости и наше националне свести“. У овим крајевима црква је очувала националну свест „против латинизма и против талијанизма, који је с тим латинизмом упоредо ишао, наша глагољица била је једно моћно оруђе. И данас наш народ, 500.000 нашег народа у Истри и у окупираној Далмацији нема никакве друге националне одбране сем цркве“. Због тога, ако би се у устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца унео канцел параграф, онда би италијанска влада пред читавим светом рекла да се у Истри „не сме служити старо-словеначким језиком јер ће то значити да се ради у партијске сврхе противу Италије. ... Црква је за наш народ једина прилика где се народу може слободно говорити и кад ви данас уводите у цркву један полицијски систем, онда ће нам и Италија рећи: кад ви можете код своје куће уводити овакав систем, зашто да га ја за вас не могу увести“.⁵

Југословенски канцел параграф изгледао је „сто пута гори него Бизмарков“. Према Шимраку, „Бизмарк расправља државна питања а не говори о партији и партијским сврхама. Шта значи то овде:

⁴ Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 34.

⁵ Рад Уставног одбора, XLIV седница, 4. април 1921, 27.

‘и иначе при вршењу своје дужности у партијске сврхе’. Бизмарк каже: ‘Ко угрожава јавни мир’, а овде се просто у духовну службу увађа једна гадна жандарска ствар...’⁶ На Шимрака се надовезао А. Дулибић износећи да ако се прихвати „злогласни канцел-параграф онда би се наша држава искључила из заједнице цивилизованог света“. Јер, није било устава на свету који је садржавао „такву једну одредбу“. Канцел параграф је постојао у двама „просвећеним државама“, Немачкој и Пруској, али је спадао у законску материју, што је по Дулибићу чинило битну разлику: „Ми имамо само у Немачкој канцел-параграф али и ту је канцел-параграф унесен у казни закон и удешен је на такав начин да морамо признати да је права намера барем прикривена са смоквиним листом. Ту нема говора о партијским интересима, нити изгледа као да закон хоће да штити партијске интересе него државне.“ Насупрот томе, одредба чл. 12 будућег Видовданског устава је „неразборита, јер није нигдје дефинисано шта је то партијски интерес“. Најзад, по Дулибићу одредба последњег става члана 12 уперена је „привидно против свију вероисповести, јер она садржи једну генералну забрану. Али, ако узмемо у обзир повод и амбијент у коме је она настала, ако узмемо у обзир њену сврху онда нема никакве двојбе да је наперена само против католичке цркве и против католичког свештенства“.⁷ Посланик уставотворне коалиције, Већеслав Вилдер, као католик, износио је да канцел параграф „није против католика нити католичке цркве, него против једне мале групе људи, против клерикалаца који хоће цркву да израбљују у политичке сврхе“.⁸ За „клерикалце“ канцел параграф је био средство напада „либерализма и православља“ на католицизам, и то по моделу Бизмарковог *Kulturkampf*-а.⁹

⁶ Шимрак је додао да је за њега „жандарска ствар“ исто што и „балканска ствар. Ми нисмо господо научили на овакве балканске ствари“. Ове Шимракове речи изазвале су „ларму и протесте“. У стенографским белешкама стоји: „Гласови: одузмите му, господине Председниче, реч, јер вређа. Председник др. М. Нинчић: Господине Посланиче, ја вас опомињем на ред овде. Ви не смете да вређате никога. (Жагор – др. Јањић: То је лаж. У српском уставу, то није било никад. То су они довели – опет жагор.)“ – Рад Уставног одбора, XLIV седница, 4. април 1921, 27, 28.

⁷ Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 33.

⁸ Вилдер је навео да су оснивачи Клерикалне странке у Хрватској до потпису бискупа Штросмајера за свој оснивачки Проглас дошли на превару. Оснивачи су Штросмајеру наводно рекли да оснивају „једно побожно верско друштво које ће издавати молитвенике и сл.“. Касније се испоставило да се „под том верском ознаком и под ознаком католицизма крије један политички покрет“. Тада се Штросмајер пожалио једном пријатељу каноника да „су му *furtim*—крадом отели потпис“. Због овога су и добили „име *furtимаша* у Хрватској“. – Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 36.

⁹ Viktor Novak, *Magnum Crimen*, Zagreb – Beograd 1986, 138, 139. Указујући на случај свештеника „г. архијереја Доситеја који је... у новије време путовао на државни трошак по горњој Угарској и био у Чешкој, да међу тамошњим католицима

2. „ГОСПОД ВАМ ПРЕПОРУЧУЈЕ ДА БИРАТЕ ОВОГА!“

Дискусија о канцел параграфу у Уставном одбору обиловала је примерима свештеничких злоупотреба духовне власти. Едбин Кристан је навео посебно упечатљив случај из Истре „када се жупник није само задовољио да у цркви препоручује кандидата, него је рекао, сада браћо у Исусу, причекајте да и ја прозборим са Господином Богом, па је изишао из олтара, тамо се неко време задржао, повратио се и рекао: Господ вам препоручује да бирате овога!“¹⁰

На разне случајеве свештеничких злоупотреба указао је Грегор Жерјав, износећи став да је у тим случајевима требало да дође „казна за свештенике који злоупотребе своју духовну власт. Кад на целој литији пре избора са проповедаонице сви свештеници говоре да је једино словенска пучка-људска странка права и добра странка, а сви који бирају за посланике људе из друге странке, они су противу Бога и Христа и доћи ће у пакао. ... Обични верник, који стоји у цркви, а који припада другој странци, не сме да каже ништа, јер у моменту кад он протестује против тог говора свештениковог, он дође под казнени параграф ради хуљења вере.“

У време избора 1920, једна сеоска породица била је изопштена због партијске припадности. Наиме, пре избора, сељакова жена и ћерка дошле су код свештеника „ради исповести, али свештеник каже: Ја не могу да вам дам апсолуцију јер је ваш супруг у противној странци и ако ви њега придобијете нашој странци ја ћу вам дати апсолуцију ... Супруга онда одговори му: Ја немам с вама више посла и оде, а кћери овога сељака он (свештеник) да апсолуцију. Али другог дана кад су дошли у цркву и кад је требало дати свету комунију, а то је причешће, он постоји код ове мало и онда јој пред целим

шири проселитску мисао и да се ради о томе да се из Чешке доведе 20 богослова...“, Шимрак је тврдио да Срби имају прозелитске планове. Уз то, он је тврдио да влада намерава да подржави школе и тако искључи цркве из образовања: „Говори се о слободи вере, а господин министар Прибићевић је једним актом подржавио све конфесионалне школе у Бачкој и Барањи...“ – Рад Уставног одбора, VI седница, 9. фебруар 1921, 51. И наводни наговештај „прозелитизма“ и стављање неких школа под државну контролу „клерикалце“ су подсећали на Бизмарков „културкамф“.

¹⁰ Рад Уставног одбора, XLIV седница, 4. април 1921, 30. В. Вилдер је наводио да у Словенији „седе кандидати за општинске изборе у цркви и поп да уирире прстом: ево овај овде је прави, зато га имаш гласовати, а не за онога тамо другог. Зар да се допусти да једна каста са једним верским осећањем може онако маневрирати и то у самој богомољи, у самој цркви а да се томе нитко не сме успротивити“. Наводећи да клерикалцима „црква служи више у страначко политичке сврхе него за службу божију“, Вилдер је тражио исти третман за његову политичку групу: „Допустите и ви да ми једнако држимо у вашим црквама политичке скупштине, па да одемо мало иза олтара, да се поразговоримо мало са Богом, па да онда кажемо народу за кога треба да гласује.“ – *Ibid.*, 36.

светом и народом одрече причест. Кад год су избори – напомињао је Жерјав – онда се у свима црквама проповеда и моли Богу само за корист словенске пучке странке.“ Међу случајевима злоупотребе духовне власти свештеника био је и случај крштења при коме је свештеник удаљио кума који је био противник његове странке: „Он му каже ви сте либерал, вас не преузимам за кума, идите.“ Затим, „у уредима где треба свештеник да да уверење о сиромаштву, он му не да ако је члан кметијске или демократске странке“.

Према сведочењу „кметијца“ Јосипа Дрофеника, свештеник је једног самртника, приликом давања „задње утехе“, уценио да своју кућу не уступи за одржавање збора Самосталне кметијске странке. Потом, пошто нису имали затворен простор за збор, кметијци су се окупили пред црквом. Свештеник је онда злоупотребио звона: звонио је пола сата да би спречио одржавање збора. Најзад, један жупник је са проповедаонице агитовао „као с праве политичке трибине“: „Ви морате бити за Словенску људску странку зато што ми хоћемо да будемо одвојени од Срба. Самостална кметијска странка хоће да вас стави под српску капу.“ Пошто је завршена божја служба, жупник је повео своје вернике на Дрофеников збор и покушао да га растури.¹¹

У Уставном одбору, Г. Жерјав је навео случајеве злоупотреба духовне власти од љубљанског бискупа, и то и пре и после Рата. Пред Рат, овај бискуп је издао „пастирски лист“ у коме је „проповедао да се је вратио из Палестине, где се молио за свету католичку цркву... и молио се ‘за нашу Аустрију’“. Пошто се вратио у време „љуте изборне борбе“, љубљански бискуп је још изнео да се у „земљама где су либералне странке... цркве затварају, да се свећеници гоне, црквена имања одузимају, а бракови руше и у школама се не сме чути име Исуса Христа и Бога. Тамо се, вели бискуп, поспешује превара и безобразност.“ Говорећи о самим изборима, бискуп је износио „да либерали и социјал-демократи бију бој директно противу Исуса Христа и противу Бога. Они Исуса Христа мрзе и Бога таје“. Следствено, према бискупу, бирачи су дужни према „Богу да изаберу муже верне католичкој цркви. Но хвала Богу – закључивао је бискуп – ‘ми не треба да тражимо ових мужева, ми имамо словенску људску странку. Ову подупирем ја и подупиру је наши свећеници. Њезине вође су

¹¹ Дрофеник је навео и да један свештеник није хтео да му сахрани дете. – Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (даље: Уставотворна скупштина / пленум), XXXIV редовни састанак, 20. мај 1921, 14. Случај жупника П. Павлича, који је покушао да растури Дрофеников збор, наводи В. Новак и коментарише о злоупотребама у којима „као моћно средство игра видну улогу проповедаоница, заштићена од ма какве одговорности пред надлежним властима. Одатле и толика вика клерикалаца против канцелпараграфа, јер се боје да ће изгубити с канцелпараграфом веома моћно политичко упориште, проповедаоницу.“ – V. Novak, 142.

поставиле кандидате за скупштину, који су се заклели на католичку и словенску пучку заставу”¹² Своје пастирско писмо, љубљански бискуп је завршио напоменом да ће он гласати за Словеначку пучку странку, а да верници морају да „дају свој глас истој странци на свима биралиштима. Очекујем да нећете бити против Бога и против нашег Христа...”.

У новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, љубљански бискуп је наставио да злоупотребљава своју духовну власт. По наводу Г. Жерјава, „већ у 1919. години издао је бискуп свима свештеницима заповест, службену заповест, да сваки свештеник у своме селу мора организовати организацију словеначке пучке странке, а осим тога да мора организовати католичку омладинску организацију, Маријино удружење и теловежбачки одсек. Свештеник, који то не би урадио, мора да води рачуна да ће га бискуп прогнати. ... Оба бискупа у Словенији, а то је бискуп у Марибору и у Љубљани, издали су поводом избора за Конституанту нарочите пастирске листе, које су се читале у свима црквама. Бискуп Напотник у Марибору издао је пастирски лист и позвао све вернике да бирају кандидате клерикалне странке и заповедио сваком свештенику да мора овај пастирски лист на последњу недељу пре избора прочитати верницима са проповедаонице. Прве недеље пре избора морало се молити у цркви рожни венац и литаније за победу клерикалаца“. У октобру 1920, такође пре избора, љубљански бискуп издао је једно пастирско писмо „верницима, у коме каже да изборни закон не заповеда да сваки мора изаћи на биралиште, али то тражи сам Бог и ко би изостао сигурно ће имати греха. Верници су дужни бирати само кандидате клерикалне странке“.¹³

У погледу злоупотребе власти у партијске сврхе, Југословенска муслиманска организација (ЈМО) представљала је случај за себе. На изборима за Уставотворну скупштину, распаљујући верски фанатизам, ЈМО је наступала под паролом „ислам је у опасности“ и добила максималан број мандата. За њу су тада, као што ће то бити и касније, гласали готово сви муслимани у Босни и Херцеговини. Главни део

¹² Рад Уставног одбора, XLIV седница, 4. април 1921, 31.

¹³ Г. Жерјав је још навео да се о Св. Стевану у свима црквама чита пастирско писмо љубљанског бискупа, у коме се верницима налаже да „одбаце све новинство које није клерикално. Сваки свештеник мора организовати нарочити одбор у корист клерикалног новинства и мора до 31. марта јавити колико је добио нових присталица, а тако исто колико их има противних у дотичном селу“. На једну упадицу „има ли власти тамо?“, Г. Жерјав је одговорио да „има је, али оне не раде, ако пак појединац протестује у цркви онда дође у затвор“. Жерјав је напоменуо да је у интересу свештенства да се црквена агитација сузбије, односно установи канцел параграф, јер нису „сви свештеници тога мишљења да то треба са проповедаонице водити партијску политику. Има их не мало који /не/ мисле овако како ми овде мислимо, али они стоје под насиљем бискупа“. – Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 32.

посла у агитацији за ЈМО обављале су хоце, које су чиниле мрежу верско-политичких активиста. Народ, веома привржен вери, гласао је онако како му хоце кажу.¹⁴ На образац партијског деловања хоца указао је Дулибић на примеру хоце који би проповедао „да муслимани имаду остати верни верским начелима, да имаду штovati верске институције, те се држати људи који су вери одани“.¹⁵ Заснована на вери и мрежи верских агитатора, ЈМО је сама по себи представљала негацију било ког облика канцел параграфа.

3. РАЗЛОЗИ ПРОТИВ КАНЦЕЛ ПАРАГРАФА

Најистакнутији, иако не и најговорљивији противник канцел параграфа био је доктор теологије Антон Корошец. За њега је канцел параграф био дискриминаторски и супротан позиву римокатоличке цркве. „Шта је са канцелпараграфом? Ми отворено кажемо – говорио је Корошец – да се греши и у католичкој цркви и у предикаоници и као што се и у овоме сталежу греши, тако се и у сваком другом сталежу греши, па кад професор греши пред својим ђацима, или кад греши судски чиновник, онда, господо, њему суди његово тело, његове колеге из његове организације. Међутим, ви бисте хтели једном новом устаном да метнете свештеника не под суд његове организације, него под суд, који не припада његовој организацији. То је једно изнимно стање, које не даје слободе и ради тога се и бранимо да би овакве ствари дошле у наш Устав.“¹⁶

Право црквене јурисдикције, које је истицао Корошец, произлазило је из права црквене екстериторијалности на које се позивао Јосип Клекл. Клекл је изнео теорију да су црква и држава своју власт и делокруг послова добили од Бога, па су зато једна од друге независне.¹⁷ Канцел параграф је, по Клеклу, постојао од давнина, од

¹⁴ Atif Purivatra, *Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Sarajevo 1974, 12–114. Муслимански достојанственици агитовали су у свакој прилици. Један ефендија је објашњење сељацима „шта су то управо кандидатске листе и како се гласа по кутијама“ искористио за агитацију. Он је ставио „три празне тикве на кафецијин сто па поче да говори: ‘Ето, браћо муслимани, ове три тикве, да рекнемо да су те три кутије. Ова прва је, речемо влашка (радикалска), ова друга је Швабина (демократска), а ова трећа је, бива, за Султана (муслимана, франковаца). Безбели, сваки од нас мора у Султанову кутију бацити куглицу!’“ – „Пред изборе“, *Политика*, 7. новембар 1920.

¹⁵ Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 34.

¹⁶ Уставотворна скупштина / пленум, XV редовни састанак, 15. април 1921, 19.

¹⁷ „Obedružbi, cerkev in država, sta suvereni in postavljeni od Boga, in sicer cerkev neposredno, država pa posredno, potom sloveške narave, katere stvarnik je Bog in katero neka gotova sila goni, da ustvari državo. Obe družbi sta prejeli od Boga svoj lastni

Исуса Христа. Христова заповест „идите и проповедајте Јеванђеље“ значила је да се не проповеда ништа друго осим Јеванђеља.¹⁸ Ову Христову заповест, црква је вековима уносила у разне своје каноне, али је било и неких духовника који су „негирали норме црквеног канцелпараграфа“. Због тога је, 1917, папа Бенедикт XV издао енциклику *Humani generis redemptionem* са новим црквеним канцел параграфом којим је изричито забрањено „политизирање у цркви“. Због кршења прописа о забрани вођења политике у цркви, духовнику су се могле изрећи разне казне, од ускраћивања слободе кретања, преко одузимања парохије, до лишења звања. Према Клекловом мишљењу, примена одредаба црквеног канцел параграфа чини непотребним политички канцел параграф.

Као други разлог против канцел параграфа навођено је то што је „у католичкој цркви јако развијено проповедање и више него и у муслиманској и у православној цркви“. Римокатолички свештеници имају дужност да „сваке недеље и сваког празника“ држе беседе. У тим беседама немогуће је заобићи политичка питања јер „у политичком животу има питања, за која се црква мора интересовати“. Рецију Корошца, црква није само „апстракција“ него је „основа читавог реалног живота“¹⁹, па се поводом свештеничких говора не сме „стварати унутрашњи конфликт између закона и дужности“; то не би било у духу демократије „него је једна противност, једна аверзија противу католичке цркве“.

Понајважнији разлог против канцел параграфа лежао је у томе што је он представљао извор сукоба са римокатолицима, и изнутра и споља. Корошец је износио да је „у интересу нашег читавог народа и у интересу наше државе, ако имамо миран, леп савез са Св. Оцем“.²⁰

delokrog: država zadeve prirodnega reda, cerkev pa zadeve nadnaravnega reda. Ta dva delokroga, določena od Boga za cerkev in državo, si nikakor ništa med seboj v nasprotju ampak drug drugega podpirata. Obe družbi, cerkev in država, sta v svojem od Boga jima določenem delokrogu druga od druge neovisni: obe ste pa zavisni od Boga in obe sta podrejeni njegovim volji. Cerkev ima to prednost, da je ena po vseh državah; držav je pa več.“ – Уставотворна скупштина / пленум, XXXVIII редовни састанак, 25. мај 1921, 23.

¹⁸ Ј. Клекл је у пленуму Уставотворне скупштине (25. маја 1921) рекао: „Prvi kancelparagraf je razglasil Kristus z besedami: ‘Ite et praedicate euangelium.’ Idite in oznanjujte evangelij. Nič drugega, samo evangelij. (Ploskanje v centru. – Klici: Delajte tako.)“ – *Ibid.*, 24.

¹⁹ Блашко Рајић је напомињао да „пошто конфесија у своме деловању осврће се и на земаљску добробит својих чланова, њезина је дужност, да употреби и политичке, дакле државне одношаје својих чланова, да ову сврху достигне“. Упитан од Милана Прибићевића „како се то односи на свето Писмо“, он је одговорио: „У св. Писму Христ Господ каже: ‘Чувајте се од лажних пророка, који долазе у овчјој кожи, а унутра су грабежљиви вуци.’“ – Уставотворна скупштина / пленум, XXXVIII редовни састанак, 25. мај 1921, 10.

²⁰ Уставотворна скупштина / пленум, XV редовни састанак, 15. април 1921, 18, 19.

Корошчеву напомену допунио је алармантном критиком Србијанац др Момчило Иванић. Приклањајући се тези да је канцел параграф уперен против римокатоличке цркве, Иванић је наглашавао да „борба против католичке цркве може се изврћи у једну тешку унутрашњу политичку борбу“. Оправдање да се не ради ни о каквој „борби против католичке цркве него против оних представника цркве, који се евентуално усуде нешто неприлично казати са предикаонице“, не може опстати. Јер, важно је „како они, на које је уперена та одредба, схватају саму ствар. И када нама представници католичке цркве кажу: да то они осећају као неку изузетну меру против њих“, онда се с тим мора озбиљно рачунати и не „изазивати осећање једног великог дела нашег народа“. Уз то, Иванић је упозоравао „на то, да је католичка црква једна од највећих, ако не највећа, организација у историји света, и да ће католици на страни бити сагласни са католицима овде, те да због тога морамо добро да одмеравамо, да ли ћемо ми католицима, који су у свету у огромној већини, у другим земљама давати разлога да кажу, да се у нашој земљи католици не третирају онако, како то правда захтева“. Речју, Иванић није видео никаквог разлога да се у Устав уноси нешто „што може изазвати тешке раздоре у нашој земљи и што може на страни много да нам нашкоди“.²¹

Противници канцел параграфа су у њему видели основ да се „у цркву уводи полиција“, да се цркве претварају „у жандармеријске касарне и да због тога у народу буде све веће и веће незадовољство!“ Сматрало се да „само кад наш жандарм и наш полицајац прочита“ уставну одредбу о канцел параграфу, он ће „чинити највише експецсе“. Шимрак је наводио како „у Бачкој и Барањи на служби литургији полицајци увек пазе какву одежду има свештеник при вршењу литургије и ако има зелену одежду протерају га преко границе. Полицајац долази стално у цркву на службу и надзирава како свештеници проповедају народу, да ли је та проповед духовна. И по томе се ређају разне демонстрације“. Све у свему, Шимрак је закључивао да се не може дозволити да се „полицајци мешају у цркву и црквене ствари и то тражимо и за католичку цркву, и за муслиманску, и за православну“. Црква „мора да буде светиња“ и никакви полицијски органи не могу вршити „надзор над духовном службом у цркви“.²² Против канцел параграфа изјаснио се и Велија Садовић, и то из бојазни „да ће се овим параграфом отворити широм врата свакојаким денунцијацијама“.²³

²¹ Уставотворна скупштина / пленум, XXXVIII редовни састанак, 25. мај 1921, 3, 4.

²² Рад Уставног одбора, XVI седница, 22. фебруар 1921, 55.

²³ Садовић је закључивао по аналогији са параграфом о увреди Његовог Величанства: „Тај се параграф код нас у Босни толико злораби да на сваком кораку и сваки час имамо пријаве о увреди Његовог Величанства. Ко год има зуб на некога,

Изјашњавајући се против канцел параграфа, Шимрак је наводио да би тако требало да се изјасне и православци јер се и у православним црквама држе политички, односно партијски говори. Иако у православној цркви није уобичајено да се „сваке недеље држи проповед“, десило се „да се у православној београдској саборној цркви ту скоро говорио један чисто политички говор о једном француском политичару“. Један од посланика је на ово направио упадицу да се говорило „о једном Французу који је радио за нашу земљу“ и да „ту нема ничега партијског кад се говори о једном Французу, који је учинио услуге овој земљи“. Шимрак је, пак, напоменуо да нема ништа против таквог говора, али је приметио да док се у православној цркви говори „о партијским стварима“, поједини посланици православци не допуштају „да свештеници у католичким црквама бране слободу своје вере“. Једном приликом, вођа комуниста Сима Марковић је напоменуо да „у свим православним црквама се држе говори против комунизма“.²⁴

Једна од теза римокатоличких посланика била је да је канцел параграф супротан слободи вере и савести. Наиме, ако је римокатолицима и другим верницима дата потпуна слобода вере, онда је *contradictio in adjecto* да се индиректно пропише забрана одбране те слободе. Човек „не може бити слободан ако га неко нападне, а он не може да се брани“. Канцел параграф, пак, садржи забрану да се црква брани од евентуалних партијских напада. Тако, на пример, „једна странка постави начело и унесе га у свој програм да брачне спорове суде цивилни судови, а духовни судови немају никаква посла са тим стварима“. Такође, према речима Шимрака, „демократска странка има у свом политичком партијском програму да код женидба не може црква имати никаква посла. Е, е, добро! Сад дође свештеник у цркву и говори против овога.“ Међутим, том свештенику се „може казати да говори против ове или оне партије, он за то може бити и кажњен“.²⁵ Све у свему, сматрало се да је сасвим природно да

и хоће да му се освети, пријави га полицијској области да је увриједио Величанство, нађе обично два до три неваљалца као што је и он, да му то пресведоче и она жртва денунцијације буде одмах ухапшена и он бива жртвом денунцијације. Док акта спроведу у Министарство и докле се из Министарства нареди хоће ли се дотични човек предати суду или не, прође три до четири месеца и на крају кад се преда дотични суду, у огромној већини случајева суд испита ствар и на крају се осведочи да на сриједи нема ништа и пусти човека на слободу пошто је већ 3–4 месеца одлежао у затвору. Ни један од оних његових денунцијаната ни оних лажних свједока не позива се на одговорност за своје клевете. Таквих случајева било је више у моме месту, Требињу.“ – Уставотворна скупштина / пленум, XXXVII редовни састанак, 24. мај 1921, 4.

²⁴ Уставотворна скупштина / пленум, XVII редовни састанак, 18. април 1921, 28.

²⁵ Шимрак је наводио и једно школско питање: „Ви стојите код школског питања и имате у свом програму да треба оделити потпуно школска питања од

црква, односно свештеници подрже своје политичке истомишљенике и устану против својих противника. А. Дулибић је наводио да „када вера игра код странака тако велику улогу, како се може сада створити одредба која хоће да забрани једноме делу наших грађана сваки рад у прилог оне странке која стоји на становишту хришћанском, те само за њих ствара одијозну изнимку“. Следствено, због канцел параграфа не би могао „један свештеник, ни католички, ни православни, ни муслимански у вршењу свога звања рећи људима: чувајте се браћо незнабожаца, пазите добро, да се не одметнете од ваше вере, пазите да ваше поверење поклоните људима који верују у Бога, који су одани својој вери итд.“. Другим речима, канцел параграфом би свештенику у многим случајевима било забрањено да ради оно што треба да ради.²⁶

Свештеник Блашко Рајић је износио да „може се догодити и догађа се, да која политичка партија у свој програм узме рецимо културни бој, који каже да је црква једна установа, која није потребна људима“, или да је вера приватна ствар па да црквену зграду присвоји држава „и да ју изнамљује члановима и организацијама верским и да смеју само онда држати службу итд., када то држава дозвољава. Е, господо, кад дође један пророк па овако говори мојим верницима, онда да ми ви вешала метнете пред цркву или да ставите гиљотину, ја не могу прећутати, а да не упачим прстом и не кажем, чувајте се оваквих лажних пророка“. Рајић је закључивао да „ако који свећеник, то јест верски слуга врши који обред или придику говори, ако узима на своја уста чисто партијске ствари и о њима говори у својој цркви, онда је он већ одиграо своје и сам народ неће га слушати. Али, ако свештеник види, да је оно што је њему најсветије, што је садржај његовога живота, угрожено, онда је њему не само слободно, него и дужност под ма коју цену да он устане на обрану тога“.²⁷

Према једном гледишту, канцел параграф је унет у Уставни нацрт захваљујући томе што је локална словеначка политика уздигнута на ниво целе државе. Наиме, мала Словеначка кметијска странка је канцел параграфом хтела да се заштити, али и да нашкоди моћној клерикалној Словенској људској странци. Чим су постали

цркве. Ви стојите на томе становишту, а ми стојимо на становишту, да што се тиче школовања деце да родитељи имају прву реч, а не држава, а то су потпуно два супротна мишљења... И сад, ако свештеник вршећи своју духовну службу са проповедаонице каже, а то је део његове службе, или у приватном животу буде говорио за ово хришћанско становиште, јер он мора стајати на црквном становишту, а против овога атеистичког или либералног становишта, онда ће се казати, да је говорио у партијске сврхе.“ – Рад Уставног одбора – XLIV седница, 4. април 1921, 29.

²⁶ Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 34.

²⁷ Уставотворна скупштина / пленум, XXXVIII редовни састанак, 25. мај 1921, 10.

део владајуће уставотворне коалиције, кметијци су тражили да се у владин Нацрт унесе канцел параграф и у томе су успели уз помоћ словеначких демократа.²⁸ Било је и мишљења да је канцел параграф унет под утицајем француских масона.²⁹

Полазећи од тога да канцел параграф нису тражили посланици из Србије, него словеначки кметијци и демократи, посланик др Стјепан Барић је „апеловао на Србијанце да добро размисле шта ова установа може изазвати и чему нас она може одвести ако се она прими и уђе у устав“.³⁰ Барић је упозоравао да ће, због канцел параграфа, „сав одиум пасти на Србијанце“ јер ће незадовољници у Словенији и Хрватској сматрати „као да се из Београда води културна борба против њих“.

Србијанац Милош Московљевић изјаснио се баш за канцел параграф. За њега је канцел параграф био средство борбе и превентива против клерикализма: „Ми нисмо за то због тога што је то наперено само против злоупотребе католичких свештеника, јер је ово наперено против сваке злоупотребе. Католички клерикализам постоји, јер ви сами у својим листовима пишете о католичком клерикализму и објашњавате шта је клерикализам. Православни клерикализам није постојао, али има изгледа да ће се и код нас развити православни клерикализам, под утицајем вашим, а да тога не би било, ми смо унели ту одредбу овде и стојимо за то.“³¹ Према јавном сведочењу једног од секретара Уставотворне скупштине, др Војислава Јањића, при крају уставотворне дебате готово сви Србијанци били су за то да се канцел параграф избаци из Устава. Међутим, „непомирљиво држање Словенаца и Хрвата из владине већине обавезало је владу да прими тај предложени члан у целости“. Јањић је још изнео да канцел параграф није требало унети у Устав због тога што он „неће имати никакве практичне вредности“.³²

²⁸ Рад Уставног одбора, XLIV седница, 4. април 1921, 29.

²⁹ Јосип Клек је напоменуо: „Jaz tudi ne mislim in ne bi mogel trditi, da je kancelparagraf sugeriran po odloku pariškega framasonskega velikega zbora.“ – Уставотворна скупштина / пленум, XXXVIII редовни састанак, 25. мај 1921, 23.

³⁰ „Господа Словенци који су овде у Београду – говорио је др Стјепан Барић – искоришћавају сваку прилику да денунцирају све друге, да их направе црно-жутим. Међутим, код своје куће они сасвим друкчије раде: тамо они агитују с тим да је Коросец продао Словенију Србији, да ју је продао краљу Петру. Тамо нас клеветају, а овде нас денунцирају.“ – Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 34, 35.

³¹ *Ibid.*, 39.

³² V. Novak, 147.

4. РАЗЛОЗИ ЗА КАНЦЕЛ ПАРАГРАФ

Са правнотеоријског становишта, главни разлог за прихватање канцел параграфа налазио се у томе што је свештенство имало положај чиновника *sui generis*. Наиме, с обзиром на то да идеја о потпуном раздвајању цркве од државе није била зрела, црква је морала остати „у некаквој вези са државом. Из ове везе произлази да је свештеник нека врста јавног намештеника. Он прима из државне благајне нешто плате“, а држава у свом буџету предвиђа издатке за цркву. С обзиром на то да је свештеник имао статус чиновника *sui generis*, он као обичан чиновник није смео „злоупотребљавати кадгод службу у корист своје партије“. ³³ По *argumentum a contrario*, изнето је схватање да би канцел параграф изгубио разлог свог постојања ако би цркве биле потпуно одвојене од државе, тј. ако у државном буџету не би било „ништа предвиђено за верске сврхе“. Као приватно удружење, црква и њени органи могли би да се политички ангажују за шта хоће и за кога хоће. ³⁴ Овде се пак постављало питање да ли црква, као традиционална установа, може добити правни статус приватног удружења. ³⁵

³³ Говор др Грегора Жерјава, Рад Уставног одбора, XLIV седница, 4. априла 1921, 31. Сличну напомену је ставио и др Лазар Марковић: „Ми смо господа унели у нацрт Устава једну одредбу да је чиновницима забрањено злоупотребљавање свога службеног положаја у политичку партијску сврху и да је обратно забрањено, старешинама, оним вишим државним органима, да тај свој положај злоупотребљавају и утичу на ниже органе у томе политичком партијском правцу.“ Став 7 члана 12 (канцел параграф) је „један сличан пропис... Он не говори о верама, он не тангира верска питања као таква, он говори о појединим људима, он има посла са органима извесних вероисповести или има посла са човеком. Иако један орган ма које вероисповести учини један злочин, иако тај орган буде кажњен, зар онда државна власт прогања веру, и ко сме да идентификује рад једнога човека макар он био највећи орган црквени са самом вероисповешћу“. Од органа појединих верских организација „свих без разлике“ тражи се и очекује да „врше само своју дужност“. – Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 38.

³⁴ Ј. Шимрак је напомињао да „комунисте, н пр. сматрају цркву једном обичном организацијом, једном партијом. Њиховом становишту се приближују и социјалисти...“. Е. Кристан је говорио: „Ја бих признао цркви толику слободу, да се она може сама да побрине за све оно што је њојзи потребно за њезину егзистенцију. Ако њезини чланови, ако њезини верници хоће да ту своју цркву имаду, они нека је издржавају онако, како им је самима боље, нека је имаду сиромашну онако као што је Исус Христос био сиромашан, нека ју имају богату, као што је папа римски богат, то је њихова ствар. Али да држава мора да принаша за издржавање црквене сврхе, господа, то не иде, ако сте једанпут прихватили ове принципе, а поготову не ако ви чините разлику између вера признатих и вера непризнатих. Може један човек имати сасма своју веру и кад сте признали слободу савести, онда му морате признати да по њојзи и живи, да ју онако како ви велите исповеда...“ – Рад Уставног одбора, XLIV седница, 4. априла 1921, 29, 30.

³⁵ У Уставном одбору о овоме се није расправљало. На посебан статус Српске православне цркве указао је, пак, Б. Вошњак: „Читајте стари српски Устав

Правнотеоријски разлог за установљење канцел параграфа видео се и у државној суверености, односно у немогућности да црква ужива екстериторијалност. Речју Богумила Вошњака, одбацивање канцел параграфа садржавало је у себи тврђење „да државна власт нема посла у цркви, него да се ствара екстериторијалност за једну другу власт у држави, за црквену власт“. Међутим, држава „има право у свима пословима“ па се не може „допустити да влада овакав један екстериторијалитет“.³⁶ Најзад, В. Вилдер је изнео својеврстан теолошки аргумент у прилог канцел параграфа: „Ми хоћемо и са овом установом да подигнемо религију на њену праву висину и хоћемо да очистимо религију од политичких кортеша и агитатора. И ако хоћемо да то поредимо са еванђељем, онда је господо ова установа она камција са којом је Исус Христос терао из божијега храма фарисеје.“³⁷

За канцел параграф се изјаснио и посланик ЈМО Фехим Курбеговић: „Много се приговарало канцел параграфу, оној установи која каже да се богомоље не смеју употребљавати у политичке сврхе. Ја сам то као Муслиман мирне душе усвојио, и није џамија и нису цркве за политику. Ту треба да се вера проповеда, ту треба да се проповедају верски принципи, али она не сме да се профанише у свакодневној политичкој борби.“³⁸ Курбеговић је указао на везу између употребе духовне власти и борбе за верско-просветну аутономију под Аустро-Угарском. Подела на оне који су били за и оне који су били против верско-просветне аутономије довела је до тога „да се хоће мешају у политику и да нису дозвољавале да се поред једних који нису били припадници једне странке моле Богу близу њих и други који тој странци нису припадали“. Не помињући „мешање хоца у политику“ на изборима за Уставотворну скупштину, Курбеговић је закључивао да не треба „да претварамо наше богомоље за партијско-политичке сврхе! Зашто да се дозволи муфтијама да се мешају у политичке агитације! Џамија треба да остане само џамија и из које треба политика да изиђе. Политика и вера немају ништа заједничког“.³⁹ Погађајући се с Владом о гласању за Устав, ЈМО није

па ћете видети, државна црква је православна црква. ... Све је то пало у нашем Уставном нацрту. Ово је чудо. Нигде се није догодило да је црква раздржавила, како се догодило овдје. Она православна црква, која је толико урадила да се ослободи југословенски народ, она црква која је имала историјску оправданост да остане државна црква, једнога дана наједанпут је престала бити државна црква и допустила је једнакоправност свим другим црквама.“ – Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. априла 1921, 36.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*, 37.

³⁸ Уставотворна скупштина / пленум, XVII редовни састанак, 18. април 1921, 5.

³⁹ Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. април 1921, 32, 33.

ни поменула канцел параграф, вероватно рачунајући с тим да због њене верске специфичности на њене чланове он неће бити примењен или да неће бити примењен уопште.⁴⁰

Најупечатљивији заговорник канцел параграфа у Уставотворној скупштини био је Едо Лукинић. Он је оправдавао канцел параграф како са верског, тако и са демократског становишта. Полазио је од тога „да баш за једнога свештеника је врло опасно говорити о канцел-параграфу и побијати га. Нема сумње, да је црква храм Божји, одређен само за верске чине и за веру. Зашто онда да се тражи, да се у њој могу вршити извесни чини, који не спадају на веру? ... У интересу саме вере, која се у осталом боље брани него је бране лоши попови, јесте, да се у верске ствари не меша ништа светскога а најмање политичкога и партијскога. Вера је само вера, а за вернике су у цркви само верске функције“. Следствено, немају право они који траже „да у цркви и на светоме месту свештеник сме да се бави осим верских ствари и другим стварима“.

Са демократског становишта, Лукинић је наводио да они који „захтевају један демократски Устав, онда или не смеју бити за то да се канцел-параграф укине, или онда нису искрено за демократски Устав“. Обраћајући се свештенику Керубину Шегвићу, Лукинић је износио: „Господине Шегвићу, узмимо да ово није данас парламентар него црква. Ви држите проповед а ми слушамо. Ви ћете казати: ‘Браћо у Криту, ја вам кажем, д-р Лукинић је купљен од Срба да говори за народно јединство Срба, Хрвата и Словенаца.’ Слично се догодило у жупи новиградској са свештеником Николом Грбиним који је тако још за време Аустро-Угарске говорио вам о мени. И сад ја слушам то, Господин Шегвић врло добро зна, да у цркви по кривичном закону не сме нико ништа да учини и да говори, него само свештеник и ако ко само мрдне у цркви, већ је учинио светогрђе и бива строго кажњен. Ви сте као представник божји у цркви у свећеничком орнату, а друго, кривични закон Вас тамо штити. Да тога нема, ја не би имао ништа против тога да се канцел параграф брише. Кад би ја вама у цркви у таквом политичком нападају на мене смео казати: ‘Ти попе лажеш’, кад би се смео успети на проповедаоницу: бранити се, онда не би никада као демократа тражио канцел параграфа.“

Лукинић је своје залагање за канцел параграф поткрепио и конкретним примером злоупотребе духовне власти. Прочитао је текст о „хушкању са олтара у Сињу“ о „жупнику Деламарићу, који је преко велике мисе на дрзак и гадан начин замијенио ријеч Крестове љубави у просто изазивање, те се свијет у чуду пита: Јели Синска црква храм

⁴⁰ А. Purivatra, 123–128. Изјашњавајући се за канцел параграф, Курбеговић се изјаснио и за то да хоће могу да буду партијски људи: „Ако хоће оца да припада једној политичкој странци и да тера партијску политику, нека иде на плац на мегдан па тамо нека проповеда какву хоће политику, али то не сме да ради у цамији.“ – Рад Уставног одбора, XLV седница, 5. априла 1921, 32.

божји, или фратарска политичка говорница. Тема је жупникова била неки индиценат са глазбарима. Жупник је маси приказивао како су глазбари на тргу дочекани тољагама, и да их демократи зато мрзе, јер музика носи име дјевице Марије и т.д. Сплитски 'Живот' с правом пита власт, какови привилегији штите жупника да може с највишег места да се служи оваквим хушкањем и ко ће бити одговоран ако људи на овакве дрске изазове неће моћи остати хладни.“ На основу наведеног примера, Е. Лукинић је закључивао „да је најсретније решење овога питања то, да црква остане Богу и вјерницима, а политика нека изађе из цркве, па ћемо онда остати и добри и вјерници и добри пријатељи. Ако то нећете него хоћете привилегиј, да као намјештеници Христови на земљи, са штолом око врата и распелом у руци вршите у цркви политичке и страначке акте, онда треба да вам се стане за врат канцел параграфом као Мајка Божија змији, јер се огрешујете о веру“.⁴¹

5. НАУКА, ПРАКСА, ЗАКЉУЧАК

Тумачење канцел параграфа Видовданског устава дала су два стручно најпозванија професора. Конституционалиста Слободан Јовановић изнео је мишљење да „употребу духовне власти у партијске сврхе требало је забранити само у толико у колико би она била противна слободи избора. На пр. свештеник запрети бирачу да ће га одбити од причешћа, ако не гласа за клерикалну листу. То је исто тако притисак на бирача, као и претња послодавца раднику да ће га отпустити из службе, ако не гласа за једну одређену листу. Изборни закон предвиђа само ову другу, али не и ону прву врсту притиска. ... Иначе, партијску употребу духовне власти, која би се кретала у границама закона и не би била противна слободи избора, Устав је требало да допусти, када је једном дао вероисповедним удружењима карактер аутономних заједница.“⁴² Кривичар Михаило Чубински је навео да „у савременим правним државама преовлађује гледиште да духовна власт, вршећи своју високу мисију оплемењивања духова и учвршћавања (на религијском темељу) моралних начела, мора у исто време да се држи по страни од вршења *политичких* страсти и од борбе *политичких партија*. Другим речима, представницима цркве није допуштено да воде *политичку агитацију*, искоришћавајући у ту сврху свој ауторитет и утицај на вернике.“⁴³

⁴¹ Уставотворна скупштина / пленум, XVII редовни састанак, 18. април 1921, 21, 22.

⁴² Слободан Јовановић, *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1924, 439.

⁴³ Михаило Чубински, *Научни и практични коментар кривичног законика Краљевине Југославије од 27. јануара 1929. год.*, Београд 1930, 577.

Иако је било „безброј“ случајева који су под њега потпадали⁴⁴, канцел параграф за време важења Видовданског устава ниједном није примењен, пошто о њему није донет законски пропис. Услови за његову примену стекли су се 1929, односно 1. јануара 1930, када је ступио на снагу југословенски Кривични законик, а са њим и његов §400. Тај параграф је представљао преузету одредбу ст. 7 чл. 12 Видовданског устава којој је додата казна, и то према немачком узору. Параграфом 400 прописано је да „верски представници који употребљују у партијске сврхе своју духовну власт преко верских богомоља или преко написа верског карактера или иначе при вршењу своје званичне дужности, казниће се затвором до 2 године или новчано“.

Коментаришући §400 југословенског Кривичног законика, М. Чубински је навео да он „не забрањује верским представницима ни лично учешће у политичком животу, нити давање савета па чак ни вршење директног политичког утицаја на вернике у приватном животу“. За кривичну одговорност верских представника због злоупотребе духовне власти у партијске сврхе било је потребно да се дело учини: „1) преко верских *богомоља*, тј. код ма каквог чинодејства које улази у појам култа (миса, парастос, верска процесација и т.д.); 2) преко *написа* верског карактера (књиге, чланци у штампи, прогласи, плакати, тзв. ‘посланија’ и т. сл.) и 3) преко *којих других* радњи, које су учињене при вршењу званичне духовне *дужности*. У овом последњем случају нарочито је важна *проповед*, која може послужити и служи најчешће као оруђе политичке агитације“.⁴⁵ Све у свему, канцел параграфом „свештенство није деполитизовано“. Речју Лазе М. Костића, свештеницима не само да „није одузето активно бирачко право него чак ни пасивно (којега су лишени државни чиновни-

⁴⁴ V. Novak, 147. На изборима у марту 1923. године, сарајевски срески начелник је приметио један строго поверљиви начин агитације који су водиле хоце и хације. Радило се тако да „извесна поверљива особа поручи на дан два раније неком угледном муслиману дотичног села да ће му те и те вечери доћи и на конак и ‘мухабет’ па нека позове неке своје ‘ахбабе’ и ‘достове’ из села, што се све до ситница и изврши. Заказаног дана дотично поверљиво лице је на месту и прва му је дужност да са свима присутним ‘клања’, а иза свршеног овог чина држе поверљив говор такозвани ‘ваз’. Ово се слуша са таквом пажњом као да сам Алах на њихова уста говори.“ Оваква агитација је била врло успешна с обзиром на то да је „муслиманска тежачка маса већим дијелом врло наивна“. Срески начелник из Вишеграда је, 1923, закључивао да „док се год буде пријетило одкривањем жена и обарањем авлија муслимани ће гласати за онога који им чува те њихове светиње“. Уместо одговорности по одредбама канцел параграфа, било је случајева прекршајне одговорности. Тако, на пример, у Градачцу „двојица хоца кажњена су са по 250 динара зато што су препоручивали народу да иду на Спахину скупштину“. – Husnija Kamberović, *Mehmed Spaho 1883–1939, Politička biografija*, Sarajevo 2009, 62, 64.

⁴⁵ М. Чубински, 577.

ци). Свештеници могу, дакле, да се баве политиком али као приватни људи а не свештеници“.⁴⁶

Одредба канцел параграфа Видовданског устава дословце је пренета у Септембарски устав из 1931. С обзиром на конституционализацију предуставних прописа, и Кривични законик који је донет пре Септембарског устава остао је на снази⁴⁷ и после овог устава, па и његов §400. Судаћи према извештајима одлично обавештеног Британског посланства у Београду, канцел параграф је и даље остао мртво слово на папиру. Британско посланство је навело само један случај који је опомињао на канцел параграф. Радило се о претресу резиденције крчког бискупа, „који је објавио памфлет под називом *Слобода цркве*“. Поводом овог случаја, у новембру 1932, у Загребу је одржана конференција римокатоличких бискупа на којој је одлучено да се у Ватикан пошаље специјални изасланик са молбом да Папа „уколико влада не упути извињење опозове свог нунција из Београда“. Затим, 1935. је било општепознато да „језуити у Хрватској“ под вођством Степинца „подржавају др Мачека у борби за федералистичко преуређење државе“.⁴⁸ Ово је представљало случај отворене злоупотребе духовне власти у политичке, односно партијске сврхе. Међутим, ни Степинац, ни бискупи, ни римокатоличко свештенство нису гоњени по канцел параграфу. Политичке прилике у хрватским крајевима и потреба за добрим односима са Ватиканом и за склапањем југословенског конкордата потиснули су у страну могућност примене канцел параграфа.⁴⁹

Канцел параграф је имао сличну судбину као и његов немачки узор. О томе је у Уставном одбору било неколико „пророчких“ прогноза. Шимрак је износио како југословенски Бизмарк није „железни“, као онај прави немачки, „него дрвени“, а убрзо је имало да се види „како тај наш Бизмарк стоји на стакленим ногама“. Заиста, југословенски „Бизмарк“ био је „дрвени“, барем због тога што није било репресије. Под мерама *Kulturkampf*-а одузимана је црквена имовина, протерани су језуити, а готово 1.800 римокатоличких свештеника завршило је у затвору или у изгнанству.⁵⁰ У југословенској краљевини, није било жртава примене канцел параграфа. А. Дулибић је указивао на то да канцел параграф у Немачкој не само да није имао успеха „него је дапаче резултат био сасвим противан“ јер се

⁴⁶ Лаза М. Костић, *Коментар Устава Краљевине Југославије од 3 септембра 1931 (југословенско уставно право)*, Београд 1934, 42.

⁴⁷ Марко Павловић, *Српска правна историја*, Крагујевац 2005, 715, 716.

⁴⁸ Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, Godišnji izveštaji britanskog poslanstva u Beogradu, 1921–1938*, knj. II, Beograd – Zagreb 1986, 112, 352.

⁴⁹ Марко Павловић, *Југословенска држава и право 1914–1941*, Крагујевац 2000, 296–298.

⁵⁰ *The Cambridge History of Christianity*, 295; S. Kalyvas, 213.

под њим „очеличио католички елеменат и дошло се до тога да је центар у Немачкој постао силно јак тако да је свака влада морала с њиме да рачуна“.⁵¹ У југословенској краљевини, канцел параграф је „деловао“ као мртво слово на папиру, док је политички утицај римо-католичке цркве јачао.

Највећа тековина канцел параграфа није у његовој примени него у његовом стварању. Савременик и учесник Н. Дивац је приметрио да у Уставотворној скупштини 1921. „ни једно питање није било предмет жучније дискусије него што је канцел параграф“.⁵² Та дискусија није била само „жучна“, него и изузетно богата. У расправама у Уставотворној скупштини Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, и ван ње, изнета су гледишта која чине грађу знатно богатију од грађе која је настала уз немачки изворник. Као таква, она је незаобилазан елеменат за сваку анализу правног односа између верских заједница и државе, као и питања вербалног политичког деликта. Уз то, она је веома користан елеменат за анализу методологије стварања права уопште.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Avramovski, Ž., *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, Godišnji izveštaji britanskog poslanstva u Beogradu, 1921–1938*, knj. II, Beograd–Zagreb 1986.
- Чубински, М., *Научни и практични коментар кривичног законика Краљевине Југославије од 27. јануара 1929. год*, Београд 1930. (Cubinski, M., *Naučni i praktični komentar krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije od 27. januara 1929. god*, Beograd 1930)
- Јовановић, С., *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1924. (Jovanović, S., *Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1924)
- Kalyvas, S., *The Rise of Christian Democracy in Europe*, London 1996.
- Kamberović, H., *Mehmed Spaho 1883–1939, Politička biografija*, Sarajevo 2009.
- Костић, М. Л., *Коментар Устава Краљевине Југославије од 3 септембра 1931 (југословенско уставно право)*, Београд 1934. (Kostić, M. L., *Komentar Ustava Kraljevine Jugoslavije od 3 septembra 1931 (jugoslovensko ustavno pravo)*, Beograd 1934)

⁵¹ Рад Уставног одбора, XLVседница, 5. април 1921, 33.

⁵² Уставотворна скупштина / пленум, XVII редовни састанак, 18. април 1921, 27.

- Материјали за пересмотра нашег уголовног законодавства*, С-Петербург, 1880.
- Novak, V., *Magnum Crimen*, Zagreb – Beograd 1986.
- Павловић, М., *Југословенска држава и право 1914–1941*, Крагујевац 2000. (Pavlović, M., *Jugoslovenska država i pravo 1914–1941*, Kragujevac 2000)
- Павловић, М., *Српска правна историја*, Крагујевац 2005. (Pavlović, M., *Srpska pravna istorija*, Kragujevac 2005)
- „Пред изборе“, *Политика*, 7. новембар 1920. („Pred izbore“, *Politika*, 7. novembar 1920)
- Purivatra, A., *Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Sarajevo 1974.
- Рад Уставног одбора Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1921. (Rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1921)
- Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1921. (Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1921)
- The Cambridge History of Christianity: World Christianities c. 1815 – c. 1914*, Vol. 8, Cambridge 2006.

Marko Pavlović, PhD

Full Professor

University of Kragujevac, Faculty of Law

KANZEL PARAGRAPH OF ST. VITUS CONSTITUTION

Summary

Kanzel paragraph is the regulation which bans priests to discuss political matters from the pulpit. It was inserted as Article 130a in Penal Code of German Empire (1870). After this Article, as a model, kanzel paragraph was created as paragraph 7 of article 12 St. Vitus Constitution. In Constitutional Assembly and Committee there were presented many cases of misuse of pulpit and spiritual power on whole. In one case, a priest got out of alter to have a talk with God and after he came back and said: ‘The God recommend you to vote for this one.’ Deputies also

pointed out many reasons for and against the kanzel paragraph. Among reasons against was an allegation that priests delivering sermon could not avoid political and party issues; that priest have his own jurisdiction; that kanzel paragraph would enable the police to get into churches; that kanzel paragraph would be a source of conflicts with millions of Roman Catholics inside and outside of the country. Main reason for kanzel paragraph was the fact that priests had status of *sui generis* public officials. Also, it served as a protection for citizens who could be slandered by misuse of pulpit. The most historical importance of kanzel paragraph was not in its enforcement and practice but in comprehensive debate during its creation which comprise analyses of permanent values.

Key words: *Freedom of religion. – Relationship between the Church and State. – Misuse of spiritual power. – Kanzel paragraph. – The reasons for and against.*

Article history:

Received: 2. 2. 2017.

Accepted: 30. 6. 2017.